

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)

Cilt: 1- Sayı: 1- Haziran 2017

LOZAN MÜBADİLLERİNİN BURSA'YA İSKÂN LARI

Doç. Dr. Mehmet KAYA*

ÖZET

Lozan'ın ilk evresinde imzalanan Türk Yunan Mübadele antlaşması yakın dönem Türkiye tarihini derinden etkileyen izler taşımaktadır. Yeni kurulan Cumhuriyet zor şartlar altında yarım milyona aşkın bir mübadil nüfusu kabul etmiş, bunun getirdiği sosyal ve ekonomik sorunlarla uğraşmıştır. Bu sorunlar daha iyi anlaşılmasında önemli bir kaynak durumunda olan tasfiye taleplerini önemi büyüktür.

Mübadillerin iskânı ve sonrasında karşılaşılan bu sorunlar yanında, bunların ekonomiye katkıları da göz ardı edilmemelidir. Mübadiller yeni iskân alanlarında tütün, zeytincilik, bağcılık gibi çeşitli yeni ürünlerin üretilip yetiştirilmesinde bölge halkına önemli kazanımlar sağlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Bursa, mübadele, Lozan.

LAUSANNE EMMİGRANTS SETTLEMENT TO BURSA

ABSTRACT

The first phase of Lausanne, signed in the near future Turkish-Greek population exchange treaty bears traces deeply affected the history of Turkey. Under difficult conditions the newly established Republic has adopted an emigrant population of over half a million, it has been involved in social and economic problems it brought. The importance liquidation requisition which is an important source for patches and fixes a better understanding of these issues is important.

Besides the problems encountered in the post-resettlement and the Emigrants, for their contribution to the economy should not be ignored. Emigrants in the new residential area of tobacco, olives, have provided significant benefits to the local people's upbringing produced a variety of new products such as viticulture.

Key Words: Bursa, barter, Lozan.

GİRİŞ

Lozan antlaşması ile imzalanan Türk-Yunan mübadelesi XX. yüzyılın iki toplumu ilgilendiren önemli sorunlarından biri olmuştur. Sorun sadece imzalanan mübadele antlaşması kalmamış, getirdiği etkiler bakımından da önemini göstermiştir. İki toplum arasında karşılıklı ilişkilerin izlediği süreç günümüze kadar devam eden doğrusal olmayan bir süreç izlemiştir. Bu anlamda bir buçuk milyona yakın bir insanın yer değiştirmesinin dönemin şartları da göz önüne alındığında getirdiği etkiler göz ardı edilemez.

Milli mücadele döneminde bağımsızlığını yeniden kazanan Türk ulusunun ülkesini işgal eden devlete (Yunanistan) ve Anadolu'da destekleyen Rumlara karşı

* Doç. Dr. Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim üyesi, dr.kaya40@hotmail.com.

takındığı tavırda savaş içinde yaşanan olaylar yön vermiştir. Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan bu durumun iki toplum arasındaki ilişkilerin çözüm önerilerinden biri olan mübadele bu anlamda büyük önem taşımaktadır.

Mübadele'nin imzalanış tarihi 30 Ocak 1923 olsa da, bu konu üzerine Türkiye'de yapılan çalışmaların tarihsel sürecinin 1990'lı yılların öncesine gittiğini söylemek mümkün değildir. Türkiye'deki çalışmaların yeniliğine rağmen, Yunan tarafında daha eski dayanan çalışmalar söz konusudur (Şimşir, 1990: 13; Bilsel, 1993: 45).

Türkiye'de 1990'lı yıllarda başlayan mübadele çalışmaları zaman içerisinde yeni belgelerin araştırmacıların hizmetine sunulmasıyla içerik bakımından zenginleşmeye başlamıştır (Arı, 1995:23; Kalayoğlu, 2004:35; Pavlidou, 2014:56; Koufopoulou, 2014:209; Veremis, 2014: 57). Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinin Muhacirin ve İskân Müdüriyetinin çeşitli kısımlarında bulunan bu belgeler konu üzerinde yeni bilgilerin oluşmasına yardımcı olmuş, özellikle de mübadillerin Türkiye'de yerleşim alanlarına dair daha somut bilgilerin varlığına katkı sağlamıştır (Çelebi, 2005: 65; İpek, 2000: 23). Araştırmacıların hizmetine sunulan yeni belgeler ışığında yapabilmek mümkün olabilmektedir. Yine de konu üzerine eksik noktaların kaldığı da şüphesizdir (Erdal, 2006:210; Keyder, 2014: 49).

1-Metodolojik Yaklaşım

Muhacirin ve İskân Müdüriyeti fonunun çeşitli kısımlarında yer alan belgeler arasında tasfiye taleplerini belirtmek gerekir. Mübadillerin Yunanistan'daki taşınır ve taşınmazlarının kayıt alınıp, Türkiye'deki iskânlarında bu mal varlığına göre gerekli miktarın sağlanması anlayışından hareket edilerek düzenlenen bu defterler kapsamlı bir çalışma için birçok bakımdan fayda sağlayacaktır. Bu defter serileri mübadillerin isimleri, geldikleri yerler, iskân alanları, meslekleri hakkında önemli bilgiler vermenin yanında, bölgelerin konumlarına dair (onomastik) vazgeçilmez noktaların ortaya çıkmasına da imkân sağlamaktadır.

Tasfiye talepleri defter serileri yanında çeşitli kısımlara ait belgeler de göz ardı edilemez. Müdüriyetin çeşitli kısımlarında yer alan bu belgeler belli başlıklar altında tasfiye dilerek araştırmacıların hizmetine sunulmuştur (Çetin, 2013:293; Kaya, 2015:2). Bu çalışmada hem defterler hem de perakende evrak kullanılmıştır. Eksik kalan noktaların bir ölçüde tamamlanması amaçlanmıştır. (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti Bursa Vilayeti Tasfiye Talepleri)

Belgeler yanında sözlü tarih çalışmaları da günümüzde önemli bir yer tutmaktadır. Ancak ilk elden saha araştırmasının mevcut imkânlar dâhilinde gerçekleşmesi artık mümkün değildir. İkinci ve üçüncü neslin de kendilerinde konuya ışık tutacak bir bilgi olmaması da sözlü tarih çalışmasından yararlanmayı iyice kısıtlamış durumdadır. Bazı görüşmelerde ileri sürdüğümüz fikrimizi doğrulayan bilgilerle karşılaşmış olup, katkı sağlayabilecek bilgilere ulaşamamıştır. Bu yüzden konunun ağırlık noktasını yukarıda ifade ettiğimiz defterler ve belgeler oluşturmaktadır.

2-Bursa Mübadillerin Nüfus Dağılımı

Belgelerdeki resmi kayıtlara göre mübadillerin Bursa'da iskân alanları belirtilmiştir. Bu tanımlama yapılırken ayrıca mübadillere tahsis edilen Rum ve

Ermenilerin menkul ve gayrimenkulleri yer almıştır. Bilgilerin sayısal değerleri ifade etmesi somut veriler anlamında önemli görülmelidir.

Nüfus dağılımı konusunda tasfiye taleplerini dikkate alındığında mübadillerin sayısı hakkında bir bilgi edinmek mümkündür. Bu anlamda bursa vilayetine taleplerinde yer alan kayıtlar çerçevesinde iskân edilen mübadil nüfusu bir ölçüde belirleyebilmek mümkündür.

İskân alanları	Mübadil sayısı
Bursa	1223
Gemlik	201
İnegöl	27
Karacabey	279
Mihalıç	8
Mudanya	193
Mustafakemalpaşa	55
Orhangazi	42
Yenişehir	31

Tasfiye taleplerinde yer alan mübadillerin sayısı bölgeye yerleştirilen iskân göz alındığında az görünmektedir. Bunun bazı nedenleri vardır: Yunanistan'ın mübadelenin kısa sürede gerçekleşmesi için mübadeleye tabi olanları bir an önce gönderme çabası bazı mübadillerin kayıtlarını taleplere işletmemelerine sebep olmuştur. Bundan başka taşınır ve taşınmazları olmayanların da kayıtları tutulmadığından bölgeye yerleştirilen mübadil nüfus daha fazladır. Mübadillerin nüfusuna dair yukarıdaki sayıların genel kabul gören beş ile çarpılmasıyla tahmini taleplerinde yer alan nüfus bulunabilmektedir. Bursa kazasına 6115, Gemlik'e 1005, İnegöl'e 135, Karacabey'e 1395, Mihalıç'a 40, Mudanya'ya 965, Mustafakemalpaşa'ya 275, Orhangazi'ye 210, Yenişehir'e 155 tahmini mübadilin iskân edildiğini söylemek mümkündür.

Arşiv belgelerinde yer alan diğer mübadele kayıtlarında mübadil sayıları konusunda daha tutarlı bilgilere ulaşılabilmektedir. Ancak, bölgeye iskân edilen mübadillerin nüfus bilgileri gelişleri itibariyle tutulduğundan var olan bilgiler kesintilidir. Bu eksikliğe rağmen, mübadillere dair taleplere göre daha ayrıntılı bilgiler içerdiğinden konu hakkında bilgilerimizi arttırmaktadır.

Bursa bölgesine ait bilgiler 1924 ve 1925 yıllarını içermektedir. Bu bilgilerde kazalara iskân edilen mübadillerin sayısı yer almaktadır. 1924 yılının Haziran ayı başlarında Mudanya kazasına 3603 nüfus mübadil iskân edilmiştir. Bu nüfusu hane ve geldikleri yer itibariyle belirlemek mümkündür.

İskân alanları	Hane	Nüfus	Geldikleri yerler
Mudanya kasabası	162	1064	Girit
Tirilye	74	928	Girit
Misebolu	43	168	Girit
Seyfi	11	44	Girit
Dereköy	225	1276	Girit, Usluğ
Burgaz	4	43	Girit

Mudanya kazasında 519 hanede 3528 nüfus iskân edilmiştir. Görüldüğü üzere mübadil nüfusun hane itibariyle bir hanenin beşten fazla nüfusu sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu mübadillerin büyük bir kısmı Girit'ten gelenlerdir

Gemlik kazası için de yine haziran ayına ait bilgiler mevcuttur. Gemlik ile ilgili bilgiler kasaba ve köy ayrımı belirtilmeden verilmiştir.

Hane sayısı	Nüfus	Geldikleri yerler
359	1276	Girit
19	92	Vodine
14	59	Yenice
4	23	Drama
7	70	Vodine

Bu bilgiler ışığında Gemlik kazasında 293 hanede 1520 mübadil iskân edilmiştir. İkinci sırada yer alan Vodine mübadillerine 7 hane daha ilave edilmiştir (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti Evrakı,1924:17.72.7).

Orhangazi kazasına 757 nüfus Vodina mübadili gelmiş, ancak bunlardan 42 kişi daha sonra Bursa'ya gönderilmiştir. Bu kısımda adi iskân adı altında belirtilen ve hakkında başka bir bilgi olmayan 97 kişi daha vardır. İskân adiden maksadın mübadeleye tabi olmayan Bulgaristan ve diğer ülkelerden gelen göçmenler olması kuvvetle muhtemeldir. İskânı adi dâhil edilmeden 710 kişi Orhangazi'de iskân edilmiştir. Mudanya ve Mustafakemalpaşa kazaları için de toplam mübadil nüfus verilmiştir. Mudanya kazasına 5923 kişi, Mustafakemalpaşa kazasında da 1203 kişi iskâna tabi tutulmuştur. Bazı kazalar ile ilgili mübadillerin durumuna dair daha ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924: 17.72.7). Mudanya kasabasında sonradan ilavelerle 185 hanede 1084 kişi Girit mübadili olup, bunların büyük bir kısmı balıkçı ve bağcılıkla uğraşmaktadır. Az miktarda da çiftçilikle uğraşan mübadil kaydının varlığı dikkat çekmektedir..

3-İskânda Karşılaşılan Sorunlar

Yoğun bir nüfusun kısa sürede Türkiye'ye gelmesi beraberinde önemli sorunları da gündeme getirmiştir. Bunların sevk, iaşe, barınma ve diğer sorunlar olmak üzere devletin gerekli tedbirleri elden geldiğince almaya çalıştığı görülmektedir.

Bursa'da bulunan Vodina mübadillerinden Müftü Abdullah ve arkadaşları 1926 yılının Mart ayı ortalarında mal dağıtılması konusunda yolsuzlukların yapıldığını belirterek şikâyetçi olmuşlardı Şikâyet üzerine Bursa Mübadele İmar ve İskân Mıntika Müdüriyetinden konunun araştırılması istenmiştir.

İskânın ilerleyen dönemlerinde mübadillerin artan sayısına göre, masrafların karşılanabilmesi için Rumlardan kalan taşınmazların satılması kararlaştırılmıştır. Mustafakemalpaşa'da 1927 yılının Temmuz ayı ortalarında buradaki taşınmazların satılması konusunda mıntika müdüriyetine emir verildiği anlaşılmaktadır. Bursa'daki emval-i metrukenin yazım masraflarının iskân bütçesinden karşılanacağına dair Dâhiliye Vekâletinin emri vilayete gönderilmiştir (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1925:21.103.5).

Mübadele İmar ve İskân Vekâleti Rumlardan emlak ve arazisinin mübadillerin ihtiyacını karşılamaması durumunda Ermenilerden kalan taşınmazların mübadillere dağıtılmasına dair 1926 yılının Ocak ayı ortalarında Bursa Mıntika Müdüriyetine emir göndermiş, bunun adaletli bir şekilde dağıtılıp dağıtılmadığının bildirilmesini istemiştir

İskân işleriyle görevli tevzi arazi komisyonları 1925 yılının Aralık ayı itibariyle bazı yerlerde görevlerini tamamlamışlardı. Bursa vilayetinde ise Bursa, Mudanya,

Gemlik ve Karacabey kazalarında komisyonlar görevlerini sürdürmekteydiler. Komisyon için Temmuz ayı sonuna kadar 25.900 liraya ihtiyaç olduğu bildirilmiştir. Haziran ayı ortaları itibariyle Bursa vilayetine arazi tevzi komisyonu için toplam 15.000 liralık tahsisat gönderilmiştir. Komisyonun çalışmalarını devam ettirebilmesi için memur maaşlarının ödenmesi gerekiyordu. Valilik maaşlar için 5.000 liralık havale gönderilmesine dair talepte bulunmuştur (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1925:21.103.5).

Mübadiller arasında yer alan bazı Giritlilerin hiçbir sevk belgesi yoktu. Bursa İskân Müdürü bu kişilerin bir an önce sevklerinin yapılması için 1925 yılının Mart ayı başında İmar İskân Umum Müdürlüğüne başvuruda bulunmuştur (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti, 1925:21.103.5).

Yerel komisyonların karşılaştığı sorunlardan biri de mübadeleye tabi olmayıp, Bulgaristan başta olmak üzere, diğer Balkan ülkelerinden gelenlerin durumudur. Bu kişilerin açıkta kalmamaları için 12 Mart 1924 tarihinde kanun yayınlanmıştır. Kanunda ihtiyaç sahibi olan bu kişiler için metruk durumdaki taşınmazların satılması öngörülmüştür. Bu emir Bursa vilayetine de iletilmiştir (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti, 1925: 21.103.5).

Mübadillerin bir kısmı iskân alanlarını beğenmeyip genellikle kendi hemşerilerinin olduğu alanlara gitmekteydiler. Bu durum asayişin bozulmasına yol açıyordu. Bunların bir kısmı masraflarını kendileri karşılamak ve hiçbir yardım talebinde bulunmamak şartıyla yeni yerlerinde bırakıldıkları gibi, bazıları da asker marifetiyle eski yerlerine döndürülmekteydiler. Bursa'da iskân alanını terk edip Uzunköprü'ye giden Dramalı mübadil Kara Hasan ve kardeşi Ahmet asker kontrolünde 1925 yılının Mart ayı ortalarında eski yerine geri getirilmişti (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1925:44.68.2.). Bundan başka bazı mübadiller de izinsiz yerlerini terk etmişlerdi. Dâhiliye Vekâletinden vilayete gönderilene yazıda bunların bulunup tekrar yerlerine iade edilmemeleri gerektiği bildirilmiştir (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1925:44.70.8). Mübadillerden hükümetten yardım istememek şartıyla Bursa şehrinde yerleşmek isteyenlere 1929 yılının Ocak ayı sonlarında Dâhiliye Vekâletinden izin verilmiştir (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti, 1929:23.62.179.11).

Bursa'nın Keles köyüne iskân edilen ve ellerine vesika da verilen mübadillerden Tahir Fevzi ve Selim imzalarıyla çekilen telgrafta vesikalara aykırı olarak ellerinden arazilerinin alınmaya çalışıldığı belirtilmişti. Bu şikâyet karşısında, Muhacirin Müdüriyeti 1924 yılının Ocak ayı sonlarında vesikaların kimler tarafından alındığını ve belgelerin içeriğinin bir an önce bildirilmesini istemiştir (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924:41.44.16).

Mübadillerin sağlık problemlerinin de göz ardı edilmediği görülmektedir. İstanbul Hilal-ı Ahmer Cemiyeti'nden satın alınan 1.000 liralık 23,5 kilo kinin Bursa Vilayeti Sıhhiye Müdüriyetine 1925 yılının Mart ayı başlarında gönderilmiştir (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1925:21.104.8).

Rum ve Ermenilerden kalan taşınmazların memurlar ve zabıta tarafından bir sebep gösterilmeden işgal edildiği yönündeki haberlerin Muhacirin Müdüriyetine ulaşması üzerine Dâhiliye Vekâleti bu binaların mübadillere tahsis edilmesi gerektiği, eğer mübadillerin onayı halinde görevlilerce kiralanabileceği vilayete bildirilmiştir (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti 1925:21.103.5).

Beşinci İmar ve İskân Müdüriyeti sınırlarında yer alan Bursa'da 1924 yılının Ağustos ayı başlarından itibaren tamirat ve inşaat işlerinde çalışan usta ve işçilerin parası ödenememekteydi. Zor durumda kalan işçi ve ustalar devletin gösterdiği işleri bırakıp özel işlerde çalışmaya başlamışlardı. Mıntıka Müdüriyeti dahilindeki işlerde ancak dışarıda çalışamayacak derecede olanlar çalışabiliyorlardı. İyi ustaların işlerini terk etmeleriyle işler istendiği gibi yürümüyordu. Mıntıka Müdürü 1924 yılının Eylül ayı başlarında Mübadele İmar ve İskân Umum Müdüriyetine gönderdiği yazıda bu hususları dile getirmişti (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1925:19.90.37).

Sevk edilen mübadillerin sağlık sorunları arasında hayvanlarda görülen hastalıklar da göz ardı edilmemelidir. Bu konuda Vilayet Sıhhiye Müdüriyeti gerekli önlemleri almaktaydı. 1924 yılının Nisan ayı itibariyle Drama mübadillerinin hayvanlarında yapılan kontrollerde hiçbir hastalığa rastlanmadığı rapor edilmiştir (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924:76.11.9).

Büyük miktarda sevkîyatın yapılması sebebiyle, Bursa'da ilgililerin konuyla yakından ilgilenmelerine dair Dahiliye Vekaletince vilayete 1924 yılının Ocak ayında uyarı yazısı gönderilmiştir. Bunun nedeni de yoğun bir nüfusun kısa bir sürede Bursa'ya gelmiş olmalarıdır. Bunların iâşe ve barınma gibi acil ihtiyaçlarının karşılanması hususunda yerel yöneticiler uyarılmıştır (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924:17.72.7).

Sorunların kapsam ve içeriği çok geniş olmakla birlikte, terk edilen evlerin tahrip edilmesi söz konusuydu. Şehir ve kazalarda yaşanan bu duruma karşı yerel yöneticiler uyarılmış, tahribatı yapanların bulunup cezalandırılması istenmiştir (BCA. Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924:17.75.16).

Mübadillerin barınma ihtiyaçlarının sağlanmasında boş evlerin tahsis edilmesi yanında, yeni mübadil köylerinin inşa edilmesi de gündeme gelmiştir. Bu amaçla Bursa kazasında inşa olunacak Karamanlı ve Bektaş köyleri için Yunanistan'dan ilk trenle 1924 yılının Mart ayında gelecek kafilenin yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924:17.79.20). Aynı ay içinde Keles ve Demirtaş köylerinde yerli halkın işgalinde bulunan evlerin mübadil iskânı için bir an önce boşaltılması yönünde yerel mıntıka müdüriyetine emir verilmiştir (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti, 1924:17.79.26).

4-Mübadillere Yapılan Ekonomik Yardımlar

Devletin mübadillere çeşitli tarımsal yardımları söz konusuydu. Bu yardımlar resmi kayıtlarda detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Mudanya kasabasına ait olmak üzere mübadillere 6400 kilo mısır, 8960 kilo arpa, 250 adet burçak tohumu, 580 adet bağ çubuğu, 250 adet bel, 50 adet de pulluk verilmiştir (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924:18.85.21).

Bursa'nın Fledar köyünde iskân edilen mübadillere tarımsal yardım yanında maddi yardım da sağlanmıştır. 28 hanede 174 kişilik Fledar'a iskân edilen mübadillere 256 kilo nohut, 256 kilo fasulye, 409 kilo mısır tohumu sağlanmış, 10.700 kuruşluk da maddi yardım gerçekleştirilmiştir (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924:18.85.21).

Bursa'nın Susıgırlık köyünde çiftçilik, bahçe işleri ve tütüncülükle uğraşan 274 hanede 1648 kişi iskân edilmiştir. Bu mübadillere 1904 kilo soğan, 921 kilo fasulye, 1454 kilo mısır, 7721 kilo arpa, 104 kutu ipek böceği tohumu, 52 adet orak, 16 adet

pulluk tarımsal, 90.919 kuruş da maddi yardım yapılmıştır (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924:18.85.21).

Gemlik kasabasında 214 hanede 1276 kişi iskân edilmiştir. 26 hanede 92 Giritli mübadil çiftçilik ve ticaretle uğraşmaktadır. 19 hanede 80 kişi tütüncülük ve ticaretle uğraşan Dramalı mübadillerdir. Kalan mübadiller hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Mübadillere 100 adet pulluk, 28 adet katır, 44 adet öküz yardımında bulunulmuştur (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924:18.85.21).

Tarımsal ve maddi yardımlar yanında mübadillere ev temini ve ticaret ve meslekleri gereği dükkân ve mağaza gibi ihtiyaçlarının sağlanması da Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti tarafından öncelikli ele alınan konular arasında yer almıştır. Müdüriyet iskân alanlarında var olan Rum ve Ermeni metrukatının belirlenmesine önem vermiştir. Vilayetlerden gelen bilgiler doğrultusunda mübadillerin sevk ve iskânları öngörülmüştür. Bu konuda kazalar itibariyle kurulan komisyonlarca hazırlanan raporlar bulunmaktadır. Raporlarda taşınmazlar hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Bilgilerde evler birkaç boş, kullanıma elverişli, tamir sonunda kullanılabilir durumda olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Gruplama yapılırken Rum ve Ermeni taşınmazları ayrı ayrı gösterilmiştir. Bursa kazasında Rum taşınmazları aşağıda verilmiştir (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924:6.3.3).

Kaza adı	Boş	Elverişli	Tamire muhtaç	Toplam	Fabrika	Mağaza	Dükkân	Sair Bina
Bursa	70	130	1950	2150	5	21	88	6
Gemlik	225	250	600	1375	4	-	200	22
Mudanya	-	1190	3410	4600	4	-	320	36
M. Kemalpaşa	-	20	25	45	-	-	29	-
Karacabey	-	-	450	450	-	-	-	-

Rum taşınmazları incelendiğinde ev sayısı bakımından Mudanya kazası ilk sırada yer almaktadır. Bunu Bursa, Gemlik, Karacabey ve Mustafakemalpaşa kazaları izlemektedir. Ticari faaliyetler bakımından Gemlik ilk sıradadır. Bunu mağaza ve fabrika ve sair bina bakımından fazla olan Bursa takip etmektedir. Belgelerde belirtilmese de Mudanya ve Gemlik kazalarında dükkân sayısının fazlalığı, zeytin ve zeytinyağı ticareti ile balıkçılığın ağırlıkta olduğuna işaret etmektedir. Rum taşınmazlarına göre daha az olan Ermeni taşınmazları dair elimizde resmi veriler bulunmaktadır.

Kaza adı	Boş	Elverişli	Tamire muhtaç	Toplam	Fabrika	Mağaza	Dükkân	Sair
Bursa	-	695	-	695	10	74	91	6
Gemlik	-	-	-	-	-	-	-	-
Mudanya	-	-	-	-	-	-	-	-
Mustafake malpaşa	-	95	200	295	-	-	24	-
Karacabey	-	-	-	-	-	-	-	-

Rumlara göre azınlıkta olan Ermenilerin Bursa kazasında bıraktıkları toplam ev sayısı 695'tir. Ticari faaliyetler bakımından da kullanılabilir durumda olan 875 bina yer almaktadır. Bursa'yı 295 ev ve 24 dükkân ile Mustafakemalpaşa

izlemektedir. Diğer kazalarda Ermeni emvali bulunmamaktadır (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924:6.3.3).

Ev ve ticari taşınmazları içeren bu kayıtlardan başka Rum ve Ermenilerden kalan araziler hakkında da bilgi sahibi olunabilmektedir. Bu anlamda kazalar itibariyle boş, ekilebilecek durumda olan ve üretim yapılmayan olmak üzere arazi taksimatı verilmiş, ayrıca bahçe, bağ, dutluk ve zeytin ağaçları da belirtilmiştir. Bursa kazasında Rumlardan kalan arazilerin durumu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Toprağın durumu	Kullanılabilir	Ekime uygun	Ekime uygun olmayan	Toplam
Tarla (dönüm)	34.565	25.972	32.900	99.737
Bağ (dönüm)	2.793	1.991	2.450	8.234
Bahçe (dönüm)	-	1.863	-	1.863
Dutluk (dönüm)	4.700	2.425	3.350	10.175
Zeytin ağacı (adet)	198.690	36.357	49.300	284.347
Çeşitli ağaçlar (adet)	-	5.541	-	5.541

Kazada zeytin ağacı önemli bir yere sahiptir. Bunu tarla ve dutluklar izlemektedir. Bağlar ve çeşitli ağaçların da kazada dikkate değer bir etkisi vardır. Arazi taksiminde bahçelerin dönümü mevcut tabloda en alt düzeydedir (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924:6.3.3).

Gemlik kazasında da Rumların bıraktığı arazi ve diğer ekim alanları önemli bir yer tutmaktadır. Mübadillere tahsisi uygun görülen arazinin dağılımı aşağıda verilmiştir.

Toprağın durumu	Kullanılabilir	Ekime uygun	Ekime uygun olmayan	Toplam
Tarla (dönüm)	-	1.243	-	1.243
Bağ (dönüm)	-	501	-	501
Bahçe (dönüm)	-	-	-	-
Dutluk (dönüm)	-	183	-	183
Zeytin ağacı (adet)	-	82.540	49.920	132.460

Tabloda görüldüğü üzere zeytin ağacı Gemlik kazasında önemli bir yer tutmaktadır. Bunu daha az olan tarlalar, bağ ve dutluklar izlemektedir (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924:6.3.3).

Rum nüfusun yoğun olduğu Mudanya kazası için de arazi durumuna dair bilgiler bulunmaktadır. Kazada dutluk ve çeşitli cinste ağaç kaydına rastlanmamıştır.

Toprağın durumu	Kullanılabilir	Ekime uygun	Ekime uygun olmayan	Toplam
Tarla (dönüm)	22.830	550	8.000	31.380
Bağ (dönüm)	4.962	338	2.305	7.605
Bahçe (dönüm)	-	5	-	5
Zeytin ağacı	-	24.375	1.625.928	1.650.300

Mudanya’da Rumlardan kalan zeytin ağacı sayısının fazlalığı kazanın önemli ölçüde zeytin ve zeytinyağı üretimi gerçekleştirdiğini göstermektedir. Mübadillerin de bu iş kolunda yoğun bir şekilde varlıklarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır.

Mustafakemalpaşa kazasında Ermeni nüfusa rağmen kayıtlarda Rum nüfusun arazi durumuna yer verilmiştir. Bu durum Ermeni kısmına yazılması gereken verilerin Rum tarafına yazılmış olabileceğini akla getirmektedir.

Toprağın durumu	Kullanılabilir	Ekime uygun	Ekime uygun olmayan	Toplam
Tarla (dönüm)	-	5.627	-	5.627
Bağ (dönüm)	-	82	-	82
Bahçe (dönüm)	-	18	-	18
Dutluk (dönüm)	-	208	-	208
Zeytin ağacı (adet)	-	-	-	-
Çeşitli ağaç (adet)	-	-	-	-

Kazada tarımsal üretim ağırlıkta olup ekime uygun tarlalar ilk sırada yer almaktadır. Bunu dutluklar, bağlar ve bahçeler izlemektedir. Zeytin üretiminden söz edilmeyip çeşitli cinste ağaç kaydı da yoktur (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924:6.3.3).

Orhangazi kazası için toprağın durumu ayrıntılı bir şekilde belirtilmemiş olup sadece toplam miktar yazılmıştır. Kazada Ermenilerden kalan 3.800 dönüm tarla, 10.000 dönüm dutluk ve 250.000 zeytin ağacı yer almaktadır (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924:6.3.3).

Karacabey’e ait Rum taşınmazlarına dair veriler bize kazadaki durum hakkında bilgi vermektedir. Kaza ile ilgili bilgiler tabloda belirtilmiştir.

Toprağın durumu	Kullanılabilir	Ekime uygun	Ekime uygun olmayan	Toplam
Tarla (dönüm)	27.747	54.720	36.000	118.467
Bağ (dönüm)	-	647	-	647
Bahçe (dönüm)	-	-	-	-
Dutluk (dönüm) ⁹	-	2.240	-	2.240
Zeytin ağacı (dönüm)	-	-	-	-

Karacabey kazasında Rum taşınmazlarında tarlalar önemli bir yer tutmaktadır. İkinci önemli geçim kaynağı dut yetiştiriciliğidir. Buna bağlı olarak ipek böceği üretiminden söz etmek gerekir. Bahçe ve zeytin ağacı bulunmamaktadır (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924:6.3.3).

Mübadillerin Bursa vilayetine iskânları hususundaki bilgiler bir bütün oluşturmayıp, parçalı bir durum göstermektedir. Bu durumun da kafiyeleler halinde gelen mübadillerin gelişleri itibariyle sevk ve iskân bilgilerinin belgelerde yer aldığı söylemek gerekir. Bu verilerden başka 18-24 Nisan 1924 tarihleri arasında elimizde resmi veriler mevcuttur. Söz konusu tarih arasında Karabiga ve Ankara vapurlarıyla 1654 kişi Mudanya ya da Gemlik iskelelerine getirilmiş, buradan da sevk yerlerine gönderilmiştir. 1654 Vodine mübadilin 23'ü Karacabey'e, 3'ü Mustafakemalpaşa'ya, 13'ü Bursa- Bilad-ı Yunus köyüne, 600'ü Mudanya-Dere köyüne, 550'si Bali Çiftliği köyüne iskân ettirilmiştir. 1654 kişiden 1189'unun iskânı tamamlanmış olup, geri kalanın da uygun yerlere iskânına çalışıldığı bildirilmiştir (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924:6.31.3). Mayıs ayı sonlarında Apolyont köyüne yerleştirilen mübadillerden bir kısmı rençber olduğundan bunların civar köylere yerleştirilmesi, balıkçılıkla uğraşan 60 hanenin bu köye iskânı Mıntika Müdüriyetince Mübadele İmar ve İskân Umum Müdüriyetine bildirilmiştir (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924:18.84.9).

İskân durumlarına göre hazırlanan raporlar bize daha ayrıntılı bilgiler verebilmektedir. Bu anlamda 1924 yılının Haziran ayı başlarında hazırlanan bir rapor bu konuya ışık tutar niteliktedir. Rapora göre zeytinci, kozacı, bağcı 750 nüfus Gemlik'te; kozacı, balıkçı 500 kişi Tirilye, Misebolu, Seyfi köylerinde; balıkçı, kozacı, 1.000 kişi Bursa'nın Apolyont köyünde iskân edilmişlerdi. Henüz bir evi olmayan 2.000 kişi için yeterli sayıda barakaya ihtiyaç olduğu ifade edilmiştir. Gemlik, Kurşunlu ve Armutlu'da 1.000 nüfus balıkçı ve zeytinci, Orhangazi kazasındaki Ermeni taşınmazlarına 2.000 kişi zeytinci ve rençber, Karacabey ile Seyran, Karaağaç ve Kurşunlu köylerinde oduncu ve kömürcü mübadillerden 3.000 kişi, balıkçı ve rençber 1.000 kişi de Emir Ali adasında, eğer barakalar gönderilirse, iskân edilebileceği dile getirilmiştir (BCA, Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti,1924:18.85.21).

SONUÇ

Türk Yunan Nüfus Mübadelesi iki ülke arasında sosyal sorunlar başta olmak üzere ekonomik sorunlara da yol açmıştır. Mübadele esasları üzerinde tam bir anlaşmanın sağlanması 1930 yılında gerçekleşmiştir.

Her iki tarafın mübadilleri de geldikleri yerlerde önemli sorunlarla karşılaşmıştır. Sorunun Yunanistan boyutu bu ülke araştırmacılarının yayınlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türkiye'ye gelen mübadiller hakkında ancak 1990'lı yıllarda başlayan çalışmalar konu üzerinde son söz söylenebilecek duruma getirememiştir.

Türk hükümetinin karşılaştığı sorunların bir kısmı eldeki bilgilerde dile getirilmiştir. Ancak burada gözden uzak tutulmaması gereken, belki de bundan çok az söz edilen bir durum söz konusudur. Marmara ve Ege bölgelerinden ayrılan mübadillerin yerine bu bölgelere iskân edilenlerin ekonomik alanda ortaya çıkardığı sorunlardır. Batı Anadolu'dan mübadeleye tabi tutulanlar bölgeyi terk ettiklerinde, Bursa örneği dikkate alındığında, önemli bir tarımsal kaybın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bölge mübadilleri zeytin, zeytinyağı, bağcılık, incir, dut yetiştiriciliği gibi ekonomik hayata katkı bakımından önemli bir değere sahip ürünlerde belli bir süre bir düşüşün olması kuvvetle muhtemeldir. Bölgeye iskân edilen mübadillerde rençberlik ve çiftçilik gibi genel tarım ürünleri üzerine çalışanların ağırlıkta olması bu gelir kaybında önemli bir etken olarak görülebilir. Sanayi ürünleri ağırlıklı bir üretim yelpazesinde yeni gelen mübadillerin buna uyum sağlamada çektiği güçlüklerin, gerekli bilgi ve becerinin elde edilmesindeki sürecin, dönemin tarımsal istatistiklerinin yetersiz olmasına rağmen, göz önüne bulundurulması gereken noktalardan biri olduğu unutulmamalıdır.

Konu üzerine yeni bilgi ve belgelerin araştırmacıların hizmetine sunulmasıyla ifade etmeye çalıştığımız noktanın daha iyi anlaşılacağı düşüncesindeyiz. Hükümetin mübadillerin bilgi ve becerilerine göre istihdam etmeye çalışmasına karşılık dönemin şartları göz önüne alındığında, kısa sürede yoğun bir nüfusun gelmesi karşısında, gerekli planlama ve koordinasyonu gerçekleştirilememiş olması anlaşılabilir sebep olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

1-Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Mübadele İmar ve İksn Müdüriyeti-Bursa Tasfiye Talepnameleri

Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti-Memurin

Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti- Sevk

Mübadele İmar ve İskân Müdüriyeti- Sıhhiye

2- Kitap, Makale ve Tezler

ARI, Kemal (1995). *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925*, İstanbul.

BİLSEL, Cemil (1993). *Lozan*, C.I-II, Ankara.

ÇELEBİ, Ercan (2005). Mübadele İmar ve İskân Vekaleti Kuruluşu, Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleri, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Samsun.

ÇETİN, Necat (2013). “Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnamelerine Göre Gelibolu’ya İskân Edilen Mübadillerin Geldikleri Memleketleri ve Gelibolu’da İskân Edildikleri İdari Birimler”, *Uluslararası Gelibolu Sempozyumu Bildirileri*, Çanakkale.

ERDAL, İbrahim (2006). Türkiye ile Yunanistan Arasında Mübadele Meselesi (1923-1930), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

İPEK, Nedim (2000). *Mübadele ve Samsun*, Samsun.

KALAYOĞLU, Sinan (2004). The Greek Muslim Migration: Rethinking The Role of Security and Nationalism within the 1923 Compulsory Exchange of Populations between Greece and Turkey, Bilkent University, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

KAYA, Mehmet (2015). “Tasfiye Talepnamelerine Göre Mübadillerin Kuşadası’na İskânları”, *İzmir Araştırmaları Dergisi*, S.1, İzmir, s.1-12.

KEYDER, Çağlar (2014). “The Consequences of the Exchange of Populations for Turkey”, *Crossing the Aegean, An Appraisal of 1923 Compulsory Population Exchange between Greece and Turkey*, Edited by Renée Hirschon, New York.

KOUFOPOULOU, Sophia (2014). “Muslim Cretans in Turkey, The Reformulation of Ethnic Identity in a Aegean Community”, *Crossing the Aegean, An Appraisal of 1923 Compulsory Population Exchange between Greece and Turkey*. Edited by Renée Hirschon, New York.

PAVLIDOU, Despoina (2014). The Political Affiliations and Behaviors of the Pontus Refugees in Greece in the Interwar Period (1923-1936) Following the Exchange of Populations between the Greece and Turkey of 1923, İstanbul Bilgi Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ŞİMŞİR, Bilal (1990). *Lozan Telgrafları (1922-1923)*, C.I-II, Ankara.

VEREMIS, Thomas (2014). “1922: Political Continuities of Realignments in the Greek State”, *Crossing the Aegean, An Appraisal of 1923 Compulsory Population Exchange between Greece and Turkey*. Edited by Renée Hirschon, New York.